

teerd – hij stierf in het concentratiekamp Neuengamme. Wij merken daarbij op dat Six, de chef-staf van de OD (hij was een zeer voorzichtig man), in de zomer van '44 in bezet gebied geconstateerd had dat de *S-phone* 'een levensgevaarlijk toestel' was.¹ Hij deed dat aan het Bureau Inlichtingen weten, maar Somer kon er de Engelse technici niet van overtuigen dat Six gelijk had.²

Aan de constatering van de chef-staf van de OD zouden wij een algemene opmerking willen toevoegen en wel deze dat er maar één plaats was waar men de gevaren die de geheime agenten liepen, *ten volle* kon overzien: bezet gebied. Alleen daar kende men zonder tijdverlies de maatregelen van de bezetter, alleen daar kon men de ontwikkeling van het dagelijks leven nauwkeurig volgen – een ontwikkeling waarmee de geheime agent in alle opzichten rekening moest houden, wilde hij niet door afwijkend gedrag opvallen. Wel waren talrijke geheime agenten zelf uit bezet gebied afkomstig, maar er kon gemakkelijk een jaar verstreken zijn voordat zij er als agent werden ingezet en in dat jaar was dan weer veel gebeurd dat op het dagelijks leven effect had. Van de levensomstandigheden in bezet Europa hadden, dat is duidelijk, de officieren van *MI-6* en *SOE* een overtrokken voorstelling. Dat de Duitsers de bezette landen zoveel mogelijk exploiteerden, was een feit – maar het was óók een feit dat het dagelijks leven er goeddeels normaal verliep (wat Nederland betreft: tot aan de hongervinter). Aan een *SOE*-agent werd geleerd hoe hij, aldus Grün, 'een kip uit het hok moest weghalen zonder dat ze kakelde', en hoe hij *silent killing* kon toepassen – wij vragen ons af of de agenten ooit die kennis in Nederland in praktijk hebben moeten brengen. Waar het werkelijk op aankwam, wisten louter diegenen die in bezet gebied zelf diep in het illegale werk gezeten hadden. Het is dan ook geen toeval dat de Nederlandse geheime diensten pas bevredigend zijn gaan functioneren toen zij geleid werden door personen die precies wisten wat het betekende, door *Abwehr*

¹ Getuige P. J. Six, a.v., p. 863. ² Vermoedelijk hebben de Engelse technici slechts nagegaan of de *S-phone* op de normale wijze, d.w.z. op grote afstand, uitgepeild kon worden. Hebben zij geconstateerd dat hij wél uitgepeild kon worden tot op een afstand van anderhalve kilometer? Zo neen, dan hebben zij hun onderzoek onvolledig uitgevoerd, zo ja, dan had men de agenten die een *S-phone* meekregen, moeten waarschuwen dat zij met het zenden moesten ophouden, *c.q.* hun zender verplaatsen, zodra zij in hun omgeving iets verdachts hadden opgemerkt. Die waarschuwing is hun niet verstrekt. De door Six uitgevoerde controle vond op korte afstand plaats. 'Levensgevaarlijk' was de *S-phone* overigens niet: nam men de normale voorzorgsmaatregelen in acht, dan was hij, al viel hij moeilijker te camoufleren, niet wezenlijk gevaarlijker dan een andere zender.